

УДК 378.011.3-051:73/76]:37.016:745.5

Тетяна САЄНКО, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Олена ПЕРЕПЕЛИЦЯ, старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ВИБІЙКА ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Розглянуто вибірку як вид народного мистецтва. Висвітлено досвід вивчення дисципліни вільного вибору «Вибійка» майбутніми фахівцями на кафедрі образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Доведено її ефективність і доцільність впровадження в навчально-виховний процес професійної підготовки вчителя образотворчого мистецтва.

***Ключові слова:** народне мистецтво, вибірка, професійна підготовка, вчитель образотворчого мистецтва, досвід, дисципліна вільного вибору.*

Вивчення різновидів народного мистецтва в мистецько-педагогічній науці набуває все більшої актуальності в наш час, оскільки в сучасному суспільстві відчувається зростання національної свідомості народу, посилення інтересу до вітчизняної історії та культури, духовних та матеріальних цінностей.

Саме тому, підготовка компетентного вчителя образотворчого мистецтва, який володіє різними видами народного мистецтва та здатний реалізувати фахові знання й передати отриманий досвід учням є метою підготовки фахівців у вищих закладах освіти.

Загальні питання професійної компетентності вчителя показані в дослідженнях Г. Балла, Н. Гузій, О. Савченко, О. Хуторського та ін. Вивченням методики формування певних компонентів фахової компетентності вчителя мистецьких дисциплін займалися І. Зязюн, М. Лещенко, Л. Масол, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін. Художня компетентність як необхідна умова виконання фахових обов'язків учителя образотворчого мистецтва розглядалась Т. Батієвською, О. Кайдановською, С. Коновець, О. Музикою, О. Семеновою, О. Смірноюю, О. Шевнюк та ін.

Про необхідність вивчення народного мистецтва в контексті фахової підготовки майбутніх учителів мистецького профілю наголошують Г. Васянович, О. Гончаренко, О. Данченко, Н. Дігтяр, Р. Захарченко, Є. Марков, Л. Масол, Ю. Мохірєва, О. Побірченко, Н. Ничкало, Г. Тарасенко та ін. На навчально-виховному потенціалі народного мистецтва в процесі формування фахових компетентностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва наголошували вітчизняні педагоги-дослідники Є. Антонович, А. Гурська, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич, Л. Хомич та ін.

Одним із найдавніших видів народного мистецтва є вибійка. Порівняно з іншими видами традиційного мистецтва вона досліджена недостатньо. Це пов'язано з низкою чинників, основними серед яких є швидка зношуваність вибійчаних виробів. Стислу інформацію про друковані тканини містять одноосібні монографії Б. Бутник-Сіверського та авторські розділи колективних праць – П. Жолтовського, А. Жука, Р. Дутки, Г. Кусько, П. Мусієнка, Ю. Лашука, О. Никорак. Дослідження Т. Стриженової пов'язані з розвитком промислової вибійки. Фольклорні мотиви у текстильній графіці знайшли своє висвітлення у працях В. Бойка, Б. Бутника-Сіверського, Н. Глухенької, О. Ляшенка, П. Мусієнка, І. Сакович, Н. Велігоцької, В. Теляковської та ін. Унікальний матеріал в контексті орнаментів української вибійки зібрано С. Сидорович і зарисовано художницями І. Красицькою, О. Загальською, архітектором В. Дзугасвим [1; 7].

Вибійка (або набивка) – це нанесення фарби на поверхню тканини шляхом друку дерев'яними дошками з різним орнаментом; декорування тканин, коли орнамент утворюється не в процесі ткання, а наноситься на готову тканину, друкується. В залежності від регіону вибійка має назви : вибиванка, набійка, мальованка, друкованиця, димка, синильниця. Як стверджують дослідники, ця відмінність назв обґрунтовується різними техніками вибивання узорів, періодами виготовлення та побутування [1; 2].

Майстрів, які прикрашали тканини різними візерунками, відповідно їх фарбували, у XV ст. в центральних областях України називали вибійниками, а в західних – друкарями (полотен), малярями, димкарями [1; 2; 6].

З вибійчаних тканин в Україні шили жіночий, дитячий і чоловічий одяг; плечовий – жіночі кабати, свити, поясний – спідниці, фартушки; для чоловіків штани; головні убори – хустини, плати, намітки та ін.

Основні *матеріали* для вибійок – тканини (ляляні, бавовняні, шовкові, вовняні), вибивні дошки й фарби.

Важливе значення мають якість підготовленого полотна, орнамент вибивних дощок, колір барвників. Полотна для вибійок добирали гладенького ткання, поливали їх водою, рівно розгладжували. Дуже тонкі полотна інколи змочували розведеним тваринним клеєм.

Вибивні дошки виготовляли різьбярі з грушевого або липового дерева. Орнамент на них спочатку малювали олівцем, а потім вирізували ножом.

Орнамент вибійок залежав від двох типів різьблених дощок. Перший – з вибраним тлом, другий – з вибраним орнаментом. Фарби для вибійок виготовляли передусім з природних барвників, наприклад, чорного кольору – із сажі хвойних дерев, червоного – з комашок червцю; синього – із суміші індиго і свинцевого білила, коричневого – із суміші охри та свинцю. Фарби розтирали на ляляній олії, а потім варили. Відомі різні рецепти виготовлення фарб, їх варіння. Добре виварена фарба не залишала на полотні жирних плям, давала чисті орнаментальні відбитки [1; 2; 3; 5].

За техніками виготовлення виділяються вибійки верхнього вибивання; з надруками (ясна фарба на темному тлі); кубового (резервного) вибивання.

За кольоровим вирішенням вибійки поділяються на двоколірні та багатоколірні.

Завдяки простій техніці нанесення візерунка вибійчані тканини набули значного поширення в багатьох країнах світу. Батьківщиною вибійки вважається

Індія, що здавна славиться виробництвом бавовняних тканин та різноманітністю природних барвників [1; 2; 6; 7].

На думку фахівців, ручна техніка вибійки була поширеною ще за часів Київської Русі. Зокрема, ремесло було широко поширеним у древлян, які славилися своїми майстрами з крашення (фарбування) домотканого полотна [2].

Найдавніші вибійки, знайдені на території України, є грецькими тканинами VI-V ст. до н.е. Дослідниця Р. Дутка у своїх наукових працях аргументує припущення про існування вибієництва у скіфів. У X ст. тканини оформляли набивним малюнком. Вишивка, гаптування та ткацтво – це досить складні, дорогі та довготривалі способи оздоблення тканин. І саме тому майстри-красильники віддавали перевагу нанесенню малюнка на тканину фарбою. Це виглядало не настільки пишно, але тканини добре розкуповувались, оскільки були недорогими [2; 7].

Показовою стосовно розмаїття вибієчаних орнаментів стала колекція Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України, які належать етнографічним районам Західної України [1; 2].

У XIX – на початку XX ст. ручне вибієництво поступово скорочується під тиском продукції іноземних та вітчизняних підприємств. На Полтавщині відновленню вибієчаного промислу сприяло губернське земство, долучаючи до цієї справи інтелігенцію та фахівців. 1911 р. у селі Дігтярях Полтавської губернії було відкрито вибієчану майстерню. При Решетилівському ткацькому навчально-показовому пункті та у майстерні с. Олефірівки Миргородського повіту з 1912 р. теж упроваджується виробництво вибійки.

Серед майстрів декоративної вибійки XX ст. значне місце займає Євмен Повстяний. Він модернізував процес, використовуючи трафарети. Серед творів – цикл вибивних тканин «Тобі, Україно». Зараз роботи майстра зберігаються в Музеї українського народного декоративного мистецтва у Києві [2].

Сотні експонатів складає колекція вибієчаних тканин Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Формувалася вона упродовж XX ст. Перші експонати, зібрані під час експедицій до Полтавського, Миргородського, Хорольського, Кременчуцького, Переяславського повітів надійшли в 1905-1915 рр. від вчених-музейників І. Зарецького, К. Моценка, братів Щербаківських, з лубенського приватного музею К. Скаржинської [2].

До середини XX ст. вибійка стає переважно другорядним, сезонним заняттям селян-рільників і безземельних жителів малих містечок, а згодом діяльність майстрів-вибієчників припинилася зовсім [2].

Традицію з виготовлення та обробки полотна сьогодні відроджують українські народні майстри та художники : О. Бриндіков, О. Білоус, О. Гулей, О. Костюченко, Н. Кумановська, В. Маркар'ян, О.Сокол та ін.

На наш погляд, вибійка володіє високим мистецько-педагогічним потенціалом і може бути одним із засобів підготовка компетентного вчителя образотворчого мистецтва.

На кафедрі образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка здобувачам першого (бакалаврського) рівня освіти, які навчаються зі спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) серед дисциплін вільного вибору запропоновано «Вибійку» (3 курс, 6 семестр, 3 кредити, 90 год.) [8].

Мета вибіркової дисципліни – формування фахових компетентностей здобувачів вищої освіти, необхідних для практичного виконання вибійки, розвиток здатності до самостійно-творчої роботи.

В результаті опанування вибірковою дисципліною здобувачі повинні: демонструвати знання основних понять вибійки; бути здатним визначати основні історичні етапи розвитку вибійки; виявляти спроможність характеризувати основні особливості вибійки країн світу та України; виявляти здатність вільно володіти традиційними прийомами виготовлення вибійки; володіти культурою виконання творчої роботи; виявляти здатність до аналізу і оцінки творів мистецтва, виготовлених у техніках вибійки; усвідомлювати цінність вибійки як виду традиційного мистецтва в сучасних культурно-освітніх умовах.

Змістовий компонент вибіркової дисципліни включає два модулі: «Історико-мистецтвознавчий аспект вибійки» (Модуль 1) та «Традиції виготовлення вибійки» (Модуль 2). Основні теми : Вибійка як вид оздоблення тканини. Основні поняття. Історико-мистецтвознавчий аспект вибійки в країнах світу. Історико-мистецтвознавчий аспект вибійки в Україні. Регіональні особливості вибійки в Україні. Матеріали та інструменти для виготовлення вибійки. Деревина для виготовлення дошок. Підготовка тканини. Підготовка фарби. Техніки вибійки. Способи друкування малюнку. Мотиви вибійки. Композиція орнаментів. Кольорове забарвлення вибієнок. Вибійка в сучасному культурно-освітньому просторі України.

У підсумку вивчення вибіркової дисципліни здобувачі виконують навчально-творчу роботу в структуру якої входить: теоретичне висвітлення питання (історико-мистецтвознавчий аспект вибійки, регіональні особливості, творчість майстрів минулого та сучасності); розробка варіантів завдань і вправ для учнів закладів загальної середньої та позашкільної освіти та мультимедійної презентації; виготовлення авторського виробу в матеріалі, декорованого вибієюю.

Отже, можемо ствердити, що ручна народна вибійка — унікальне явище в українському народному мистецтві, яке має давню історію, об'єднує матеріальне виробництво і духовно-естетичне, творче осмислення дійсності. Цей вид народного мистецтва доступний для опанування студентами і є одним з ефективних засобів професійної підготовки компетентного вчителя образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вибійка. Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного. URL: <http://hr-hr.facebook.com/dnabb.org/posts/3099824820133170/>
2. Історія української народної вибійки по полотну. URL: <https://spadok.org.ua/narodni-promysly/istoriya-ukrayinskoyi-narodnoyi-vybiyky-po-polotnu>
3. Людмила Байбула. Колекція єврейських вибієнок у Львівському музеї етнографії та художнього промислу. Збірник матеріалів Наукових конференцій «Збереження єврейської історико-культурної спадщини, як частки української та світової культури: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти» (12–14 листопада 2007, Львів). Під ред. Я. Шашкевича. Львів, 2010. с., іл. С. 17 – 29.

4. Марія Базилевич. Графічність народної вибійки. URL: <http://www.artanija.com/graf%D1%96chn%D1%96stnarodno%D1%97-vib%D1%96ik>
5. Орнамент української вибійки (1950). [Електронна копія] Академія архітектури Укр. РСР. Склав В. А. Дзугаєв. Електрон. Текст. Київ: Вид-во Акад. архітектури УРСР. Київ: НБУ імені Ярослава Мудрого. 2020.
6. Роксоляна Шимчук. Вибійка : <https://www.facebook.com/shymchuk.com.ua/posts/1014509328657712/>
7. Теслюк І. С. Українська промислова вибійка другої половини ХХ – початку ХХІ століття: культурологічний аспект : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : Теорія та історія культури. Івано-Франківськ, 2010. 18 с.
8. Саєнко Т. Вибійка. Робоча програма дисципліни вільного вибору для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво). ПНПУ. 12 с.